

Upplysning i ett indiskt interneringsläger

— Walter Eidlitz: en konvertits andliga sökande

Ferdinando Sardella, D-student i religionsvetenskap

Att konvertera till en annan religion eller livsåskådning innebär att överskrida religiösa och kulturella gränser. Religion kommer till uttryck i en praktisk visdom som präglar det sätt på vilket den religiösa människan upplever och i viss mån framlever sin vardag. Kultur kan i sin tur sägas vara en samling regler, värden och symboler som omfattas av en grupp människor, som t.ex. språk, seder och bruk. Religion och kultur kan vara inlärd sedan barnsben, och invävda i varandra på ett sätt som skapar starka gränser. Ett exempel är hinduismens kastsystem, som i sina extrema former utesluter alla dem som inte fötts inom systemet. Att konvertera innebär i många fall att vandra från en religiös och kulturell värld till en annan, och överskrida tydliga gränser. Detta kan skapa både konflikter och spänningar.

Konvertering har dock blivit ett markant fenomen i det moderna globaliserade samhället, bl.a. på grund av transnationell kommunikation och en generellt förbättrad utbildningsnivå.

I denna artikel kommer jag att behandla en fallstudie av religiös konvertering. Fallet visar att konvertering kan ta sig uttryck i en gradvis mognadsprocess, inte bara en abrupt och dramatisk förändring. Konverteringen i fråga visar också att tidigare religiösa erfarenheter behåller sin relevans i konvertitens religiösa medvetande.

Väst möter Öst

Från 1815 till 1914 utvidgades Europas koloniala kontroll från cirka 35 procent av jordens yta till cirka 85 procent. Alla kontinenter påverkades, allra mest Afrika och Asien. I samband med utvidgningen av Europas intressesfär ökade de kulturella utbytena kraftigt under hela 1800- och 1900-talet, och studiet av främmande kulturer blomstrade på Europas

universitet. Européerna fascinerades av främmande kulturer, och många reste bland annat till Indien för att utforska nya religiösa och kulturella världar. Den utåtriktade och expansiva europeiska kulturen, starkt förankrad i det kristna tankesättet, mötte där de indiska religionerna, som till stor del var inåtriktade och meditativa. Vissa tog steget och konverterade. En av dem var Walter Eidlitz.

Walter Eidlitz föddes i Wien, Österrike, den 28 augusti 1892 av judiska föräldrar. I sin självbiografi *Den glömda världen – en bok om det okända Indien*, målar Eidlitz upp historien om sitt sökande efter mening mitt under Europas första och andra världskrig.

Han växte upp i trygga omgivningar i och runt Wien i en medelklassfamilj, och fick tidigt kontakt med både judendom och kristendom via sina föräldrar och en katolsk tjänsteflicka. Första världskriget blev en chock för Eidlitz, som tjänstgjorde i ett wienskt regemente. Med gradvis ökande svårighet kunde han inte identifiera sig med varken Wiens högre borgerskap, sionister eller med national-tyska studenter. I ett tillstånd av djup identitetskris tog han skydd i poesin. Tjänstgöringen utanför ett läger med ryska krigsfångar där fläcktyfus florerade och synen av de blinda krympingar som vände hem från kriget, blev vad han kallade ”en enda skräckupplevelse”. Eidlitz skrev:

O store Gud som någonstans i fjärran
omfamnar världsalltet med sina armar,
hör du ej klagan ur oändligheter,
har du inget förbarmande med världen?
Kan du ej mörker sända ned,
Att slummer sänker sig över trötta ögon?
Gud skälver ej, han känner ingen smärta,
Gud har inget hjärta.

Premiären för ett drama om författaren Hölderlin och Napoleon-krigen på Nationalteatern i Berlin i januari 1917 blev en stor framgång. Succén banade väg för en framgångsrik litterär karriär och möten med andra berömda författare, bl.a. Selma Lagerlöf.

Eidlitz sökande efter en gudsuppenbarelse i kristendom och judendom intensifierades. Han skrev 1923 ett drama om Moses i Sinai, ”Der Berg in der Wüste” (Berget i öknen). Under 30-talet, medan maktkampen mellan

T.v. Walter Eidlitz, 1928

T.h. Bakhthi Sadanti Sarswati (1874–1937). En av drivkrafterna i den bengaliska renässansen på 1800- och 1900-talet

den milda, klerikala diktaturen i Österrike och de anstormande national-socialisterna pågick, bodde Eidlitz i en idyllisk bergsby i Tyrolen. Han utvecklade ett närmare förhållande till kristendom.

Europas religiösa och kulturella arv räckte dock inte till för att svara på frågan om varför det ofantliga lidandet under och efter första världskriget uppstod. Eidlitz beslutade sig till sist för att resa till Indien. Hatet mot judarna hade då nått sin kulmen, och Eidlitz tvekade länge innan han bestämde sig för att år 1938 lämna sin unga fru, ett litet barn och sin åldrande mor i det oroliga Wien för att ge sig i väg.

Indien

Båtresan till Bombay förde honom först till Shri, en indisk lärare som introducerade honom i yogans konst vid Himalayas fot. En svår pilgrimsfärd

till Tibet blev avbruten och Eidlitz blev istället fångslad av brittiska styrkor på grund av sitt österrikiska pass. Tyskland hade då annekterat Österrike, och kriget mot Storbritannien var redan ett faktum.

Interneringslägret gav Eidlitz möjligheten att skära av alla sina gamla kontakter, och i ett gränstillstånd mellan varande och icke-varande komma in i en ny fas av inre fördjupning. Att fångenskap är fördelaktigt för ett religiöst sökande är inget nytt. Buddhistlaman Bidiya Dandaron satt t.ex. i ett fångläger i Gulag, Sibirien, i sju år från 1937 till 1944, och utnyttjade möjligheten att studera buddhistisk filosofi med andra fångna lamor.

De indiska lägren, i vilka Eidlitz tillbringade sex år, var förhållandevis bra, utan extrema plågor. Den enkla kosten var i allmänhet tillräcklig, och fångarna hade en viss grad av självstyre. Eidlitz blev frisläppt, på nytt arresterad och förflyttad till nya läger.

1943 träffade han i ett interneringsläger E. G. Schulz, en europé som bar en hinduisk munkdräkt. Schulz tillhörde skaran av hängivna tyska orientaler. Han hade studerat jämförande religionsforskning vid Leipzigs universitet, såväl som pali, sanskrit och tibetanska. Schulz blev före krigets utbrott en lärjunge till indiern Bhaktisiddhanta Sarasvati.

Sarasvati, som själv i sin ungdom varit lärd i sanskrit, högre matematik och astronomi i Calcutta, var en av en rad viktiga hinduiska reformatorer under 1800- och första delen av 1900-talet. Han bidrog till att på nytt introducera hinduism för den av europeisk kultur starkt influerade nya indiska eliten. Han tillhörde en ortodox bengalisk tradition med rötter i medeltiden, den så kallade bengaliska eller "gaudiya" *vaishnavismen*. Bengalisk *vaishnavism* praktiseras idag av ett antal miljoner hinduer, främst i Västbengalen, Bangladesh och Orissa.

Liksom en del andra bengaliska reformatorer förkastade dock Sarasvati kastsystemets strikta sociala gränser. Detta tog sig uttryck bl.a. i accepterandet av Schulz – en kastlös tysk – som lärjunge. En europés konvertering till hinduism var på den tiden en gränsöverskridande sensation i de konservativa hinduiska kretsarna. Den tyske akademikern fick det hinduiska namnet "Sadananda", vilket betyder "evig glädje" på sanskritspråket.

Hinduismens "hjärta"

I Eidlitz självbiografi kan vi följa hur en nära relation mellan Eidlitz och Schulz växte fram under åren på interneringslägret. Deras gemensamma

västerländska bakgrund underlättade betydligt deras kommunikation. Eidlitz blev fascinerad av Schulz visdom, som på många sätt hade paralleller med den för honom bekanta kristna och judiska mystiken.

Schulz undervisade Eidlitz i *bhakti-yoga*. Ordet ”yoga” kommer från sanskritroten ”yuj”, och betyder ”foga samman”. Ordet syftar till olika metoder för att komma i kontakt med en av utövaren uppfattad transcendent dimension. *Bhakti* betyder tjänande, kärleksfull hängivenhet till en personlig gudom. Av de många varianterna av yoga-utövning är *bhakti* den som mest genomsyrar dagens hinduism. Den kan därför betraktas som hinduismens ”hjärta”.

Schulz undervisade Eidlitz i den esoteriska *bhaktin* riktad till Krishna, som enligt *Bhagavata Purana*, en av hinduismens mest centrala texter, är den gudomliga urgestalten i fullhet. *Bhakti* praktiseras ofta som ett hjälpmedel för att uppnå jordisk lycka och befrielse från lidande. Schulz invigde istället Eidlitz i s.k. ”renodlad” *bhakti*, vilket innebär att utövaren inte har något annat ändamål än att älska och tjäna den högsta transcendentala personligheten i en glädjefull sinnestämning. Denna esoteriska *bhakti*, som Schulz lärde ut, går tillbaka till Krishna Chaitanya (1486–1534), Västbengalens mest berömda helgon, som under medeltiden lärde ut denna yoga, först i Bengalen och sedan både i södra och norra Indien. Eidlitz såg ofta paralleller mellan Chaitanyas starkt emotionella hängivenhet och bl.a. judisk chassidism och Johannes av korset.

Att mötas över gränserna

I sin självbiografi porträtterar Eidlitz interneringslägret som ett obekvämt fångelse. Fångarna sover sammanpackade i primitiva baracker. Italienare, tyskar, österrikare och andra ”fientliga element” behåller noggrant sina politiska och kulturella gränser. Fascister, nazister, dissidenter och liberaler har noggrant separerats och lever i var sin lilla värld. Fångarna är dock enade i sin misstänksamhet riktad mot de få i lägret som har konverterat till buddhism och hinduism. Konvertiterna anses ha gått över de etablerade gränserna och betraktas som suspekta.

Eidlitz berättar om hur Schulz regelbundet undervisar en grupp nyfikna fångar, vilken inkluderar kristna missionärer och jesuiter. De vill bättre lära känna hinduism för att senare missionera i Indien. Situationen i lägret gör att det religiösa mötet blir respektfullt och levande, utan krav på absolut

accepterande. Religionsdialogen ställer frågor om vad som är gemensamt, men också om vad som är särskiljande. Dialogen skapar dock nya förutsättningar för förståelse och jämförelse.

På en julafton reflekterar Eidlitz över Kristus. Kristus är för Eidlitz en bland de många uppenbarelser som den Ende sänder ner till jorden. Guds frälsare är oändligt olika varandra men samtidigt lika, de härstammar alla från samma gudomliga urgestalt, skriver Eidlitz i självbiografin. Hans gradvisa konvertering växer utifrån hans tidigare förbindelse med kristendom och inkluderar den i en harmonisk helhet.

Ett dubbelt fångelse

All indisk visdom strävar efter att befria människorna från återfödelse, tror Eidlitz. Schulz berättar dock att befrielse från återfödelse inte är det högsta målet i Chaitanyas *bhakti*-tradition. Befrielse från återfödelse och död är bara första steget på den långa vägen in i den transcendentala personlighetens "glömda värld". Själen är fördold och vet inget om sin rätta natur, men när själen vaknar upp och blir självförverkligad, och åter börjar älska och fyllas av längtan tillbaka till gudomen, då har den också del i det eviga och är då fri från den materiella fångenskapen.

Den i västerlandet vedertagna åsikten att en människa bara lever en gång ställs här på huvudet, förverkligar Eidlitz. Han skriver att:

...över gränsen står den indiska visdom, som från Upanishaderna och framöver förstår det mätbaras, den fysiska och psykiska världen, som blott en skugga av evighetens överallt och alltid existerande fullhet. Detta innebär bl.a. att gränserna mellan denna sida och den andra, mellan heligt och profant, gott och ont, liv och död, verkligt och överkligt, inom hinduismen blir dragna på annat sätt än vad vi, utifrån vår erfarenhet och med vår måttstock är vana vid. Den allomfattande verklighet, som inte lyder under naturlagarna eller under lagarna för födelse, växande, död, utgör i ljuset av gammal-indisk kunskap den normala verkligheten, medan vad vi däremot kallar verklighet, dvs. allt som vi, med hjälp av våra sinnen, vårt förstånd, dagligen upplever av denna förgängliga värld, är en onormal, abnorm, blott relativ verklighet.

Eidlitz självbiografi handlar därmed delvis om hur han genomgår en inre religiös förvandling, och hur han anammar ett nytt perspektiv som hjälper honom att hitta ett harmoniskt meningssystem. Eidlitz vänder sig delvis bort från det västerländska empiriska och utåtvända tankesättet, för att omfamna det indiska meditativa och inåtvända perspektivet. Eidlitz blir därefter vegetarian, praktiserar flitigt meditation för att kultivera sitt inre medvetande, och försöker visa tolerans mitt i de dramatiska omständigheterna i interneringslägret. Han börjar därmed se sin livssituation med nya ögon.

Från Indien till Sverige

Eidlitz släpptes fri och blev i Bombay till sist formellt invigd i Schulz bengaliska *bhakti*-tradition. Han fick namnet Vimala Krishna dasa, vilket betyder ”tjänare åt Krishna i hans innersta kärleksrike”. Sommaren 1946 ankom han till Sverige. Hans fru och barn hade flyttat hit för att söka skydd från nazisternas förföljelser. Tiden i Indien påverkade resten av hans liv. 1950 reste Eidlitz åter till Indien för en omfattande pilgrimsresa, där han träffade asketer och lärda hinduer, besökte ett antal heliga platser, och badade i Ganges. Han fick ett bredare perspektiv på hinduism än det han tidigare hade fått på interneringslägret.

Eidlitz självbiografi utgavs i Stockholm 1948 och senare i Hamburg, London och New York. Han skrev även andra böcker om indisk etik och religion. En bok om Krishna Chaitanyas *bhakti* utgavs av religionshistoriska institutionen vid Stockholms universitet. Eidlitz föreläste om hinduism på universiteten i Sverige, och promoverades till hedersdoktor vid Lunds universitet 1975. Han drevs av en önskan att försöka förmedla Chaitanyas *bhakti*-tradition till Sverige och västerlandet. Som konvertit gick han tvärs över religiösa och kulturella gränser, och försökte hitta kontaktpunkter där en meningsfull kommunikation var möjlig.

På 1970-talet kom Eidlitz i kontakt med indiern A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, en annan lärjunge till Schulz lärare Bhaktisiddhanta Sarasvati. Prabhupada föreläste, under ett kort besök i Sverige 1973, på Uppsala universitet om *bhakti* och lade den svenska grunden för en ny organiserad *bhakti*-rörelse, ISKCON (the International Society for Krishna Consciousness, i Sverige känd som Krishnarörelsen) bl.a. med hjälp av två svenska konvertiter. Eidlitz kunde dock aldrig riktigt uppskatta denna

öppet missionerande institution som var så annorlunda mot den esoteriska, inåtvända väg som han hade lärt sig på interneringslägret i Indien.

Under sin tid i Sverige levde Eidlitz mycket enkelt och asketiskt. Han studerade texter på sanskrit och bengali, och undervisade i teoretisk och praktisk *bhakti* för en liten skarahängivna intresserade. Eidlitz dog den 28 augusti 1976.

Slutkommentarer

Eidlitz konvertering var en mognadsprocess som sträckte sig över flera år. Han behöll livet ut en stark fascination för kristen och judisk mystik. Hans religiösa perspektiv förblev brett och osekteriskt.

Konvertering för Eidlitz innebar på många sätt att röra sig mellan olika religiösa och kulturella gränser på ett unikt individuellt sätt. Han överskred hinduismens kastgränser och utmanade den etablerade hinduiska ortodoxin med sin öppna konvertering. Samtidigt omfamnade han en medeltida *bhakti*-tradition som på många sätt var kritisk mot mer moderna neo-hinduiska rörelser.

Eidlitz arbetade aktivt i Sverige som föredragshållare och författare. Han praktiserade en för västerlandet annorlunda religion utan att för den skull helt förkasta sina västerländska rötter i kristendom och judendom. Samtidigt förändrades hans perspektiv på västerlandet. Han uttryckte ofta en starkt polariserad syn på förhållandet mellan väst och öst, kanske påverkad av den koloniala tiden i Indien. Eidlitz ansåg att västerlandet hade förlorat sin själ i jakten efter att tämja den yttre världen.

Eidlitz omförhandlade sina religiösa och kulturella gränser, samtidigt som han aktivt förmedlade ett nytt levande perspektiv på en gren av Indiens visdom, baserat på personliga erfarenheter. Den för Sverige och västerlandet föga kända bengaliska *bhakti*-traditionen fick genom honom en utpräglad och gedigen representant.

Antalet västerländska konvertiter till hinduism och buddhism är fortfarande begränsat, men har ökat markant till följd av det förnyade intresset för österländska religioner som uppstod under 1960-talet.

Eidlitz väl dokumenterade konvertering och ett antal religionssociologiska studier har dock visat att en permanent konvertering ofta är en produkt av en långsam mognadsprocess, som på ett avgörande sätt bygger på tidigare religiösa och kulturella erfarenheter.